

Villie kyrka

Lunds stift



Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

HENRIK NILSSON 2019-11-15



LASERNA
RESTAURERING

Svenska kyrkan 
LUNDS STIFT

Villie kyrka

Villie församling, Villie socken, Vemmenhögs, Ljunits, Herrestads, Färs och Österlens kontrakt (från 1 januari 2020 Skytts och Vemmenhögs kontrakt), Lunds stift, Villie 72:1 och 25:1, Skurups kommun, Skåne län, Skåne.

Beskrivning och historik

Kyrkomiljön

Kyrkbyn Villie ligger en knapp mil öster om Skurup i småkuperad slättbyggd strax utanför tätorten Rydsgård. Kyrkan är belägen på byns högsta punkt. Området har lång bosättningskontinuitet vilket påvisas av boplatssfynd från stenåldern. Från bronsåldern finns en bevarad gravhög och i närheten av Rydsgårds gods står en vikingatida runsten. Kyrkbyn gick innan 1885 under namnet Södra Villie. 1364 skrevs namnet *Vilhöghe*, där efterleden innehåller *hög* och torde syfta på höjden vid kyrkan. Storskifteskartan från 1798 visar en relativt stor och utspridd by med ett 30-tal gårdar placerade längs bygatan i väst-östlig riktning kring den centralt belägna kyrkan.

Närmiljön präglas idag av det sena 1700-talets och 1800-talets skiften men i än högre grad av närheten till stationssamhället Rydsgård som växte fram när järnvägen Malmö-Ystad anlades 1874, liksom sentida vägomläggningar med anslutning till E65 som passerar några hundra meter norr om byn. Öster om kyrkan ligger prästgården i tegel från 1887 som idag fungerar som pastorsexpedition. Bebyggelsen utgörs i övrigt främst av äldre ombyggda gårdar och gatehus, före detta skolbyggnad samt modernare villabebyggelse.



*Flygbild över Villie 2014, tagen från norr. I bakgrunden syns tätorten Rydsgård.
Foto: Pär-Martin Hedberg.*

Kyrkobyggnaden

Om Villie kyrkas historia innan 1800-talet är uppgifterna mycket knapphändiga och vissa källor är därtill motstridiga. Den antas ha uppförts under 1100-talets andra hälft enligt traditionellt romanskt byggnadsmönster med långhus, smalare kor och absid i öster. Under senmedeltiden valvslås kyrkorummet, vilket även kan vara en trolig tillkomsttid för det vapenhus i norr som ännu fanns kvar i slutet av 1800-talet. På avmätningsskartan från 1698 har kyrkan vapenhus i norr och saknar absid i öster. Koret är dessutom lika brett som långhuset. Återgivningen är möjligen något schematisk, även om kartan är så pass detaljerad att klockstapeln norr om kyrkan är utritad. På kartor från 1798 och 1803 har kyrkan förlängts genom att ett smalare kor adderats i öster, vilket har en större utbyggnad i norr och en mindre i öster. Dessa avbildningar stämmer i stort överens med den beskrivning som upprättas 1830, där utbyggnad norr om koret anges vara en nykyrka uppförd 1740 och den rektangulära utbyggnaden i öster fungerar som sakristia. Svårtydda uppgifter antyder att en lite oval sakristia, det vill säga en halvrund absid, skulle finnas bevarad, vilket måste anses högst osannolikt. Av beskrivningen framgår även att kyrkan har fyra läktare, delvis uppförda under 1750-talet. Fem år senare, 1835, finns enligt brandförsäkringsuppgifter endast två läktare, ombyggnader som bör var sammankopplade med den 1833 år tillkomna orgeln. På en ritning upprättad 1883 av Kockums mekaniska verkstad inför installation av vedeldad kamin har koret samma bredd som långhuset. Ritningen är skuren strax öster om koret, men antyder en tresidig koravslutning.

1891 genomförs en omfattande ombyggnation på initiativ av kyrkans dåvarande patronus, ryttmästare M. Hallenborg på Rydsgårds gods. Ritningarna från 1888 är inte signerade. Enligt kyrkans underhållsplan rivs allt utom långhusets två västra travéer. Om koret verkligen byggts om som det återges på ritningen 1883 bör det emellertid betyda att stora delar av dessa murverk kan ha bevarats. Övriga utbyggnader rivs med säkerhet och ersätts av breda korsarmar i norr och söder. I hörnen mellan koret och korsarmarna uppförs mindre utbyggnader för sakristia och arkiv. Fasaderna spritputsas och kalkavfärgas i ljust gult med slätputsade och vitkalkade omfattningar, listverk och strävpelare. Kyrkan får genom denna ombyggnad i allt väsentligt den exteriöra gestaltning den har idag. Interiört bevaras långhusets två ribbvalv och korsarmarna slås med valv i samma utförande. Koret förses med ett sjukappigt valv och de mindre utbyggnaderna med flacka femkappiga valv. Predikstol, dopfont och orgel från 1833 på läktare i långhusets västra travé bevaras, i övrigt omgestaltas kyrkorummet helt och har sedan dess genomgått relativt få förändringar.

1916 tillkommer orgelläktare och ny orgel i södra korsarmen efter ritningar av domkyrkoarkitekt Theodor Wählin. Den tidigare orgeln på läktaren i väster avlägsnas men läktaren bevaras till 1943 då långhusets västra travé byggs om till bårhus efter ritningar av domkyrkoarkitekt Eiler Græbe. Öppningen mellan långhustravéerna muras igen, läktaren rivs och en ingång upptas i västfasaden. Tegelgolvet ersätts av hyvlade kalkstensplattor och fönstren förses med fönsterluckor av ek. I samband med denna ombyggnad installeras även elektrisk belysning i kyrkan. Vid omläggningen av golvet påträffas nedgången till den gravkammare som är belägen under långhusets östra travé med nedgång från den västra. Gravkammaren, som inte hade använts sedan



Villie kyrka fotograferad vid okänd tidpunkt, troligen tidigt 1900-tal. Exteriören är idag i det närmaste oförändrad. Bild från ATA, fotograf okänd.

1867, innehöll vid detta tillfälle ett tjugotal kistor. Efter dokumentation muras valvet över trappnedgången åter igen.

1951 målas den fasta inredningen om och väggar och valv avkalkas, även dessa arbeten under ledning av Græbe. Året därpå installeras elektrisk värmeanläggning med bänkvärmare i kyrkorummet och panelradiatorer i kor, sakristia och arkivrum. 1953 tillkommer en ny lillklocka i klockstapeln genom donation. 1960 ersätts taksiffret av ny skiffer från grythyttan och samtliga plåtarbeten förnyas enligt tidigare utförande i kopparplåt, med undantag av att hängrännor monteras istället för fotrännor. Græbe står åter igen för handlingarna. 1958 förses korets fönster med blyspröjsade glasmålningar av konstnären Jan Brazda. 1968 hängs den äldre lillklockan som nedmonterats 1953 upp i en klockbock av ek i bårummet.

Vid en in- och utvändig renovering 1969–70 målas såväl exteriören som interiören om med plastbaserad färg. Även den fasta inredningen målas om, koret får ny golvbeläggning av hyvlad grå kalksten och den tidigare korttrappan i cementmosaik ersätts av en trappa i grå kalksten. Altarbordet i trä som är kraftigt angripet av strimmig trädgnagare ersätts av ett altarbord i röd och grå kalksten. Ny orgel av Anders Perssons orgelbyggeri i Viken med fasad av arkitekt Torsten Leon-Nilson tillkommer. 1978 omgestaltas bårummet till vapenhus genom att en pardörr sätts in i väggen mot kyrkorummet från 1943. I kyrkorummet ökas avståndet mellan bänkraderna genom att



Långhuset fotograferat åt väster 1915. Den tidigare orgelläktaren med orgelfasad från 1833 är närmast identisk med den i närbelägna Örsjö kyrka bevarade läktaren och fasaden från samma år. Bild från ATA, fotograf: Theodor Wählin.

en bänkrad per kvarter tas bort. Bänkarna förses med fotstöd och nytt brädgolv läggs i norra korsarmens västra bänkkvarter. Väggar och valv målas återigen med plastbaserad färg. För handlingarna står Forsberg & Wikerstål arkitekter.

1984 målas större delar av den fasta träinredningen om med alkydoljefärg. Vid en utvändig restaurering 1992 under ledning av arkitekt Eva Retzner blästras befintlig KC-puts och avfärgas med KC-färg. 2006 läggs nya brädgolv under långhusets södra bänkkvarter och södra korsarmens västra bänkkvarter. Bänkarna i dessa kvarter får i samband med detta nya bänkvärmare. Året därpå läggs nya golv av lackad gran i arkivrummet och grå kvadratisk klinker i sakristian. Snickerierna i de båda rummen målas om, troligen med alkydoljefärg, medan väggar och valv målas med plastbaserad färg.

2013–14 genomförs en ut- och invändig restaurering som till stora delar är av underhållskaraktär, bland annat närmast genomgående ommålningar, men också medför en rad förändringar, främst i form av materialbyten. Exteriört renoveras taket med omläggning och komplettering av skiffer. Kopparplåtsdetaljer byts till stor del ut med utförande lika befintligt. Fasaderna putsas och eftersom befintlig avfärgning var utförd både i KC- och silikatfärg avfärgas de med det senare alternativet (KEIM). Invändigt knackas all plastfärg ner och efter putslagningar avfärgas väggar och valv

med kalkfärg. Tegelgolvet kompletteras med nya stenar och brädgolven byts i de bänkkvarter som inte fått nya 2006 och 2007. Korfönstren förses med innerbågar med isolerglas. En rad installationsarbeten utförs, bland annat ny hörslina och ljudanläggning, och kabeldragningar förnyas. Bakre bänkraden i långhusets södra kvarter tas bort för att ge plats åt ny styrpulp. Vinden förses med belysning och luckan i långhusvalvet förnyas för enklare inspektion. Vid rengöring av långhusets östra valv påträffas fragmentariska spår av kalkmålningar i form av en zigzagformad bård, vilken dokumenteras och överkalkas. Delar långhusets medeltida norrportalsomfattning påträffas också, vilken lämnas frilagd. Under 2015 utförs arbeten som inte hanns med under 2013–14. En permanent tillgänglighetsramp i grå granit med handledare av svartmålad smide anläggs vid västentrén. Invändigt tillkommer en avfuktare som del av det nya styr- och reglersystemet.

Exteriör

Kyrkans planform utgörs av långhus, fullbrett kor med tresidig avslutning, kraftiga korsarmar i söder och norr samt mindre tresidiga utbyggnader för sakristia och arkiv i mötet mellan kor och korsarmar. I samtliga ytterhörn samt på långhusets långsidor finns strävpelare i två språng. Grundläggningen är troligen utförd på traditionellt sätt med kallmur av gråsten. Långhusets medeltida murverk är uppförda som skalmurar av gråsten medan övriga byggnadsdelar åtminstone över valven är murade i tegel. Möjligen kan återvunnen gråsten från rivna byggnadsdelar ha återanvänts i murarnas nedre delar. Omfattningar och listverk är främst utförda i tegel. Den 1943 upptagna västentrén har enligt arbetshandlingarna omfattning av betong. De spritputsade fasaderna är avfärgade i gul silikatfärg medan strävpelare, omfattningar och dekorativa detaljer är slätputsade och vitkalkade. Det medeltida långhusets har skråkantad cementavtäckta sockel av tuktad gråsten med brett utstrukna cementfogar. Övriga byggnadsdelars sockel utgörs av kilade gråstenskvadrar, även här med skråkantad avslutning och cementavtäckning. Fasaderna avslutas upptill av en profilerad takfotsgesims som på samtliga byggnadsdelar utom de mindre utbyggnaderna har en underliggande rundbågefris. Sadeltaken över långhus, korsarmar och kor, där det sistnämnda är valmat över den tresidiga avslutningen, är avtäckta med grå rektangulära skiffer från Grythyttan. De mindre utbyggnaderna har flersidiga takfall avtäckta med kopparplåt i skivtäckning. Övriga avtäckningar och plåtarbeten är utförda av koppar, fränsett stuprören som efter stöld 2004 är av svart fabrikslackerad plåt med mjuka böjar.

Kyrkans huvudentré återfinns sedan 1978 i västgaveln. Dörröppningen togs upp 1943, då långhusets västra travé avskiljdes från kyrkorummet och omvandlades till bårn. Portalens omfattning, som är utförd enligt samma princip som övriga omfattningar men med vissa avvikelser, ska enligt kyrkans underhållsplan ha utförts som en blinding redan 1891. Portalen är utformad som en rundbågig nisch i ett språng där rundbågen markeras i fasadlivet med en slätputsad avtäckningsbåge. Nischen har engagerade kolonner med knoppkapitel och attiska baser som bär upp en rundbågig arkivolt. Kolonnerna och arkivolten är av något grövre dimensioner än i kyrkans övriga omfattningar. Den djupa och rakt avslutade dörrsmygans övre hörn markeras



Kyrkan och klockstapeln från nordväst.

av hålkälsprofiler. Dörren utgörs av en pardörr med stående oljad ekpanel. Ingången nås sedan 2015 via en tillgänglighetsramp i grå granit med sträckning åt norr utmed fasaden. I väster finns trappsteg. Handedarna är utförda i svart smide. Långhuset har två fönster i norr och två i söder. Omfattningarna är utförda enligt samma princip som i västportalen men med smärre kolonner. Fönstren av svartmålad gjutjärn har spröjsning uppbyggd kring tre på varandra stående cirklar. Solbänkarna är av svartmålad järnplåt.

De båda korsarmarnas västfasader har vardera ett fönster med samma utformning som långhusets. Åt öster saknas fönster. Gavlarne är identiskt utformade, med portaler uppbyggda som svagt framskjutande gavelmotiv vilka kröns av latinska kors. Omfattningarna är utformade enligt samma princip som övriga omfattningar men med dubbla kolonner och arkivolter. Murverksöppningarna har trifoliebågig avslutning med innanförliggande fasta träpartier av samma stående och oljade pärlspontpanel som de rakt avslutade dörrbladen. Detta skapar en illusion av att dörrbladen är utformade efter muröppningen. Dörrbladen är försedda med stora smidesbeslag av äldre gångjärnstyp, vilka dock endast har en dekorativ funktion. Portalerna flankeras av två fönster som är smalare än långhusets, med spröjsning av fem mindre cirklar. Ovan fönstren återfinns blinderingar i form av trepass i två språng och i gavelröstena sitter rosettfönster i gjutjärn med tvåsprångiga omfattningar. Gavelnockarna markeras av rektangulära tinnar med runda blinderingar. Hörnen vid takfoten markeras av mindre tureller med trepassformade blinderingar.



Kyrkorummet fotograferat mot koret i öster.

Arkivrummet och sakristian har små rundbågiga gjutjärnsfönster vars omfattningar saknar kolonner och arkitraver. Spröjsningen är uppbyggd som en rundbåge som indelas av tre liggande spröjsar. Arkivrummet har ett fönster i söder och ett i öster, medan sakristian endast har fönster åt öster. I sakristians norra fasad återfinns en prästingång i form av en rundbågigt avslutad dörr av stående pärlspontpanel i ek med en enkelt utformad rundbågig omfattning i ett språng. Ingången nås via en tre steg hög trappa i granit. Den tresidiga koravslutningens fönster var ursprungligen identiska med fönstren i korsarmarnas gavlar. Gjutjärnsbågarna ersattes 1958 av glasmålningar indelade med vertikala blyspröjs.

Interiör

Genom kyrkans huvudentré i väster nås vapenhuset i det medeltida långhusets västra travé. Golvet är belagt med rektangulära plattor av hyvlad grå kalksten. Väggarna och ribbvalvet är slätputsade och vitkalkade. I den nordöstra valvkappan finns en mindre lucka genom vilken kyrkvinden nås. Valvribborna med rektangulärt tvärsnitt vilar på pilastrar med enkelt profilerade kragband. Kyrkportens insida är klädd med stående panel i grågrön kulör. I en nisch över dörren står en gråmålad arkitrav som utgjorde en del av Wåhlins orgelfasad från 1916. Rummet är möblerat med bord för trycksaker och en borttagen ekådrad kyrkbänk. I det sydöstra hörnet hänger kyrkans tidigare lill-

klocka i en klockbock av ek från 1978 och på väggen mot öster en minnestavla över de personer som är begravna i gravkammaren under långhuset. Mot kyrkorummet i öster leder en pardörr i ramverkskonstruktion med tre fyllningar i vardera dörrblad, målade i en grågrön kulör.

Kyrkorummet utgörs av långhusets östra travé, korsarmarna och korsmitten samt det tresidigt avslutade fullbreda koret. Korets golvnivå är två steg högre än det övriga rummets och nås via en rundad trappa av hyvlad ljusgrå kalksten, vilket även utgör golvmaterial i koret. Bänkkvarteren som är ordnade kring mittgångar i långhuset och korsarmarna står på upphöjda brädgolv behandlade med lut och olja. I mittgångarna och i korsmitten ligger mönsterlagt tegel från 1891 i varierande röda och gula kulörer. Väggar och valv är slätputsade och vitkalkade. På norra långhusväggen frilades vid restaureringen 2013–14 fragment av den medeltida norrportalen. Långhusets medeltida valv har samma utförande som i vapenhuset, från vilka även korsarmarnas och korsmittens högre valv från 1891 har lånat sin gestaltning. Sköld- och gördelbågar är spetsbågiga. Korets valv är sjukappigt och vilar på ömse sidor om den spetsbågiga triumfbågen på tresprångiga pilastrar enligt samma princip som övriga valv. Resterande valvribbor fortsätter utan avbrott ner till golvnivå. Korets fönster har sedan 1958 färgstarka nonfigurativa glasmålningar utförda av konstnären Jan Brazda. Vid restaureringen 2013–14 försågs korfönstren med innerbågar av svartmålat varmförzinkat stål och isolerglas. Övriga fönster saknar innerbågar och har svartmålade insidor. Framför korsarmarnas ingångar finns vindfång från 1891 i ramverkskonstruktioner målade i grågrönt. Norra vindfånget har pardörrar med sex fyllningar per dörrblad och kröns av ett listverk med prismor och krenelering. Södra vindfånget har sannolikt haft identisk utformning men krönlisten har gått förlorad i samband med orgelläktarens uppförande 1916. Troligen härrör även dörrbladens utformning med småspröjsade glasade övre fyllningar från denna tid.

Orgelläktaren efter ritningar av domkyrkoarkitekt Theodor Wählin upptar hela södra korsarmen. Tolv pelare med skuren jugenddekor och kapital med voluter och förgyllda georgskors bär upp bjälkar i öst–västlig riktning. På dessa vilar ett bjälklag i syd–nordlig riktning vars bjälkar undertill är kannelerade och i framkant avslutas som volutformade konsoler. Undertaket är klätt med profilerad panel. Barriären utgörs av höga och smala tätt placerade svarvade balusterdockor som indelas av enkelt utformade pelare. Den profilerade överliggaren har en sentida förhöjning i metall. Färgsättningen går i grågrönt med vitmålade balustrar och förgyllda detaljer. Läktaren nås via svängda trappor på ömse sidor om vindfånget.

Till sakristian norr om koret leder en rakt avslutad ramverksdörr med dekorativt skurna kanter. Dörrbladet är liksom ytterdörrens insida målade i grågrön kulör. Rummet har oregelbunden femsidig planform. Golvet är belagt med grå kvadratisk klinker och väggar och det flacka femsidiga valvet är putsade och vitkalkade. Till arkivrummet söder om koret leder en rakt avslutad plåtdörr målade i grågrönt. Rummet har liknande utformning som sakristian men med golv av spontad och lackad gran.

Kyrkvinden nås genom en lucka i vapenhusets valv. Sedan restaureringen 2013–14 finns elektrisk belysning och landgångar. Takstolskonstruktionen av dymlad, spikad

och bultad furu är genomgående från ombyggnationerna 1891. Valven är delvis isolerade med mineralull. På vinden förvaras korets tre ursprungliga gjutjärnsfönster.

Inredning och inventarier

Altaret utgörs av ett blockaltare i röd kalksten med altarskiva av grå kalksten, vilket vid restaureringen 1969–70 ersatte ett altare i trä från 1891. Den ursprungliga altarprydnaden i form av ett större kors hade avlägsnats 1958 när korfönstren försågs med glasmålningar.

Den halvrunda *altarringen* från 1891 är uppbyggd som en rundbågearkad vars kolonnetter har akantuskapitel och attiska baser. Bågarna har sirligt skuren dekor och överst löper ett förgyllt strömskift. Barriären avslutas i öster med figursågade gavlar prydda med skuren bladdekor. Altarringen inklusive sockeln är målade i en grågrön kulör och hand- och knäfall är stoppade och klädda med röd sammet. Altarringen restaurerades 2013–14, bland annat kläddes den om med ny sammet.

Predikstolen i rikt skulpterad ek som är placerad i korsmittens nordöstra hörn har antas vara ett arbete från tidigt 1600-tal. Bildhuggaren Daniel Tommisen, avliden 1603, har nämnts som en tänkbar upphovsman, vilket i så fall kan tyda på en tillkomsttid under sent 1500-tal. Den tidigare polykroma bemålningen avlägsnades 1891 och korgen är idag trären med inskriptioner i svart. På de fyra sidorna framställs i skuren relief de fyra evangelisterna med respektive attribut i rundbågiga gavelmotiv där frontonerna flankeras av puttis. Hörnen markeras av kolonnetter med korintiska kapitel och postament med bevingade änglahuvuden, vilka vilar på maskaronförsedda socklar. Över- och understyckena har textfält med inskriptioner på latin. Predikstolen nås från koret via en svängd trappa i fernissad ek med barriär av svarvade balusterdockor och profilerad överliggare. Trappan tillkom 1891, vilket möjligen även är fallet med den hexagonala foten med svängt överstycke.

Dopfunten av sandsten tros vara samtida med kyrkan, det vill säga från 1100-talets andra hälft, och har tillskrivits Blentarpsgruppen. Den runda cuppan med sfärsik nederdel pryds av en rundbåge arkad och godronnering. Cuppan vilar på en attisk bas med hörntappar och kvadratisk sockel. Dopfunten är marmoreringsmålade i olika bruna nyanser med inslag av grönt.

Den öppna *bänkinredningen* som flankerar mittgångarna är från 1891 och var ursprungligen ekådrade. Nuvarande färgsättning i grågrönt tillkom troligen, liksom för större delar av kyrkans övriga snickerier och fasta inredning, i samband med orgelläktarens uppförande 1916. Ryggstöden är uppbyggda som ramverk med liggande fyllningar. De figursågade nygotiska gavlarna med skuren dekor avslutas upptill med trepass. Vid korsarmarnas ingångar är gavlarna försedda med kollektskålar i järn i form av sirligt gestaltade kronor med blomsterornament. Främre raden i långhuset, som har utgjort herrskapsbänkar för patronatsfamiljen på Rydsgårds gods, är försedda med dörrar. Dessa bevarar sin ekådring och pryds av skurna kronor och släkterna Hallenborgs och

Gyllenstiernas vapen bemålade i blått, gult, vitt och rött. Bänkarna har psalmbokshylla, klädhängare och fotstöd. Bänkrader har avlägsnats när orgelläktaren tillkom 1916 samt 1978 då samtliga kvarter glesades ut genom att en bänkrad togs bort. Vid restaureringen 2013–14 togs den bakre bänken i långhusets södra kvarter bort, med bevarad gavel, för att ge plats åt en ny styrpulp för ljus, ljud och klockringning.

Orgeln med femton stämmor fördelade på två manualer plus pedal tillverkades 1971 av Anders Perssons orgelbygger, Viken. Den modernistiskt utformade orgelfasaden i furu ritades av arkitekt Torsten Leon-Nilson och utgörs av fem stående lådor med svängda övre avslutningar och synliga pipor. Färgsättningen går i grågrönt, ljusgrått, rött, mörkblått, svart samt förgyllning.

Kyrkan har tre *kyrkklockor* av malm, av vilka storklockan omgöts och lillklockan som numera hänger i vapenhuset göts av Andreas Wetterholtz i Malmö 1735. Storklockans ursprungliga ålder är inte känd. Den nya lillklockan som tillsammans med storklockan hänger i klockstapeln är gjuten 1955 av M&E Ohlssons klockgjuteri i Ystad. Klockorna från 1735 har inskriptioner och pryds av akantusornamentik. Nya lillklockans inskription berättar om dess tillkomst. Ena sidan har dessutom ett latinskt kor medan den andra bär versen PRISKE GUD I HIMMELSHÖJD / BÄRE JORDEN FRID OCH FRÖJD / OCH HANS VILJA MED HANS ORD / KRING ALL VÄRLDEN BLIVE SPORD.



Predikstolen från 1600-talet med trappa från 1891.



Dopfunten i sandsten utgör kyrkans äldsta inventarium.

Kyrkogård

Villie kyrkogårds äldsta delar kan antas vara samtida med kyrkan. Placeringen på en hög kulle har gett upphov till antagandet att platsen under förkristen tid fungerat som kultplats. Medeltida kyrkogårdar var vanligen små och omgav kyrkan i dess direkta närhet. Prästgården i öster och den höga nivåskillnaden väster om kyrkan ger naturliga avgränsningar som bör vara desamma som under medeltiden. En avmätningsskarta från 1698 visar en rektangulär kyrkogården som då sträcker sig cirka 40 meter söder om och 60 meter norr om kyrkan. På storskifteskartor från 1798 och 1803 har kyrkogården utökats i söder, en förändring som möjligen kan ha skett i samband med de ombyggnationer som sker av kyrkan kring 1740. Befolkningsutökningen under 1800-talet leder till en ytterligare utvidgning, denna gång ut till bygatan i norr.

När stationssamhället Rydsgård snabbt växer fram efter anläggningen av järnvägen mellan Malmö och Ystad 1874 ökar platsbehovet i både kyrkan och på kyrkogården. I samband med ombyggnationerna av kyrkan 1891 utvidgas kyrkogården i söder på prästgårdens tidigare mark. Vid samma tillfälle avsöndras en tomt för skolbyggnad från klockargården norr om bygatan. I anslutning till skoltomten anger enskifteskartan från 1912 att marken är reserverat för en ny kyrkogård, vilken tas i bruk kring 1920. 1978 uppförs ett bårhus på nya kyrkogården och på gamla kyrkogården anläggs minneslund 1994 och askgravplats 2013.

Gamla kyrkogården omgärdas idag av en bogårdsmur av kallmurad fältsten som i väster fungerar som stödmur mot den lägre belägna åkermarken. Längs norra och västra gränserna finns ofullständiga trädrader av främst lindar av varierande ålder. Ingångar finns i norr, söder och öster. Huvudingången i norr, vid parkeringen invid bygatan, utgörs av en pargrind flankerad av två gånggrindar i sirligt utformat smide med nygotiska/nyromanska formelement som trepass, fyrklöver och trifoliebågar. Grindarna hänger i granitstolpar, vilken även är fallet med den södra ingångens enkla smidesgrind. Östra ingången, som saknar grind och markeras av två lägre granitstolpar, nås från parkeringen vid pastorsexpeditionen via en häckkantad tillgänglighetsramp. Kyrkogården är ordnad kring en huvudaxel i nord-sydlig riktning, som norr om kyrkan kantas av en ofullständig allé av pelarekar. Kvarteren kring mittaxeln domineras av grusade gravplatser omgivna av buxbomshäckar, främst med högresta gravstenar från tiden kring sekelskiftet 1900. I mindre utsträckning förekommer avgränsningar med stenramar, järnstaket eller familjegravar med kedjor i pollare. Utmed östra och västra gränserna har partier eller hela kvarter lagts igen som gräsytor. Mer än hundra återgångna gravstenar står samlade mot östra muren. Minneslunden i nordvästra hörnet utgörs av en grusad yta som inramas av tolv pelaridegranar. Centralt finns en komposition som alluderar på det allseende ögat, där lågt klippta häckar bildar en cirkel inneslutande en triangel i vars mitt ett vattenspel sköljer över ett svart diabasklot. Askgravplatsen vid södra sidan är gestaltad med tolv råhuggna stenstoder placerade i en cirkel kring en återanvänd gravsten av diabas i form av en uppslagen bok.

Nya kyrkogården med rektangulär planform indelas av en grusad mittaxel. Den sydvästra delen som tagits i anspråk först har uteslutande grusade gravplatser omgärdade av lågt klippta häckar, medan den nordöstra, som till stora delar ännu inte tagits i



Smidesgrindarna åt norr är utförda i sirlig nyromansk/nygotisk stil.

bruk, domineras av gräsade ytor. Gravvårdarna är i största utsträckning lågt hållna, typiska för 1930-talet och framåt, men i den sydvästra delen finns flera inslag av större vårdar med klassicistiskt eller jugendinspirerat formspråk. Kyrkogården omgärdas av en ofullständig trädkrans kompletterad med häckar och flätverksstängsel. Trädkransen består av lindar av varierande ålder, delvis hamlade, samt högväxta pelarekar.

Byggnader på kyrkogården

Det äldsta ekvirket i den rödtjärade klockstapeln norr om koret har dendrokronologiskt daterats till cirka 1782–83. En obekräftad uppgift förlägger dock klockstapelns uppförande till 1735, samma år som två av kyrkklockor införskaffades. På den geometriska kartan från 1698 finns dessutom en kvadrat inritad norr om koret, vilket bör belägga förekomsten av att åtminstone en föregångare till nuvarande klockstapel. Stolpverket har ursprungligen varit synligt men redan i 1835 uppges den ha ”väggar och tak af furubräder”. Under några decennier på 1900-talets första hälft var den klädd med liggande panel på förvandring men 1952 återgick man till det tidigare utförandet med stående locklistpanel, vilken senast förnyades 2000. Stolpverket i ek har kryssträvor, golvbjälkar och taklag i fur och gran av varierande ålder. Tälttaket är avtäckt med tjärade ekspån och kröns av en vindflöjel i smide. Av Skånes tornlösa kyrkor bevarar endast nio sin klockstapel, och den i Villie är dessutom Sveriges sydligast belägna. Bårhuset med kapell och bisättningsrum på nya kyrkogården uppfördes 1979 efter rit-

ningar av Forsberg & Wikerstål arkitekter. Arkitekturen är tydligt inspirerad av Sigurd Lewerenz blomsterkiosk på Östra kyrkogården i Malmö från 1969, med rektangulär planform, kopparavtäckt pulpettak och karmlösa fönsterglas klamrade i fasadlivet. Fasaderna är till skillnad från blomsterkioskens betongblock utförda i slammat tegel.

Kulturhistorisk karaktärisering för Villie kyrkoanläggning

Kyrkbyn Villie ligger en knapp mil öster om Skurup i småkuperad slättbyggd strax utanför tätorten Rydsgård. Kyrkan är belägen på byns högsta punkt. Området har lång bosättningskontinuitet vilket påvisas av boplatssfynd från stenåldern. Från bronsåldern finns en bevarad gravhög och i närheten av Rydsgårds gods står en vikingatida runsten. Kyrkans läge på en markerad höjdrygg har gett upphov till teorier om att här funnits en förkristen kultplats. Storskifteskartan från 1798 visar en relativt stor och utspridd by med ett 30-tal gårdar placerade längs bygatan i väst-östlig riktning kring den centralt belägna kyrkan. Närmiljön präglas idag av det sena 1700-talets och 1800-talets skiften men i än högre grad av närheten till stationssamhället Rydsgård som växte fram när järnvägen Malmö-Ystad anlades 1874. Öster om kyrkan ligger prästgården i tegel från 1887 som idag fungerar som pastorexpedition. Bebyggelsen utgörs i övrigt främst av äldre ombyggda gårdar och gatehus, före detta skolbyggnad samt modernare villa-bebyggelse.

Kyrkans byggnadshistoria är inte helt klarlagd. Sannolikt har den uppförts under senare delen av 1100-talet enligt traditionellt romanskt byggnadsmönster med långhus, smalare kor och absid i öster. Kyrkan valvslås under medeltiden vilket även är en trolig tidpunkt för tillkomsten av ett vapenhus i norr. Äldre kartmaterial och arkivuppgifter tyder på en förlängning i öster kring 1740 i form av ett nytt kor med sakristia i öster och nykyrka i norr. En stor del av Skånes medeltida kyrkor kom till följd av 1700- och 1800-talets befolkningsökning att kraftigt byggas om eller rivats till förmån för nybyggen. I Villie kyrka speglas detta dels i tillkomsten av en nykyrka och läktare för fler sittplatser under 1700-talet, dels av 1891 års ombyggnader då kyrkan förses med breda korsarmar i norr och söder. I slutet av 1800-talet är nygotiken sedan några decennier den förhärskande arkitekturstilen inom svenskt kyrkobyggande. Nyklassicismen, som varit idealet under 1700-talet och 1800-talets första hälft, gör i viss mån ännu avtryck medan nyromanska kyrkor i samma medeltidsinspirerade anda som de nygotiska är ett mer sällan förekommande stilval.

Idag karaktäriseras Villie kyrkas exteriör i allt väsentligt av 1891 års ombyggnad i ett arkitekturhistoriskt intressant eklektiskt formspråk, där nyromanska och nygotiska stilelement blandas med gula spritputsade fasader mer typiska för nyklassicistiska kyrkor. Senare förändringar begränsar sig i stort till upptagandet av dörrhål för västentrén, vars portal funnits som blindering sedan 1891, samt byte av korfönstren. Särskilt karaktärsbärande element är taktäckningen av skiffer, strävpelarna,

gjutjärnsfönstren, dörr- och fönsteromfattningarnas utformning med kolonner och arkitraver samt dekorativa fasaddetaljer som rundbågefriser och trepassformade blinderingar. Domkyrkoarkitekt Theodor Wåhlin presenterade på 1910-talet ett förslag till tornbygge som aldrig kom att förverkligas. Det faktum att kyrkan saknar torn är givetvis också en tydligt särprägel och klockstapeln, vars äldsta delar är från 1700-talet, bidrar med en ålderdomlig karaktär till kyrkoanläggningen. Av Skånes tornlösa kyrkor bevarar endast nio sin klockstapel, och klockstapeln i Villie är dessutom Sveriges sydligast belägna.

Även interiört är 1891 års ombyggnader mest framträdande, med ribbvalv utförda med långhusets senmedeltida valv som förlaga, tidstypiskt mönsterlagt tegelgolv samt bänkinredning, vindfång och dörrblad i nygotiskt utförande. Wåhlins orgelläktare från 1916 ansluter till de äldre snickerierna, vilka ursprungligen var ekådrade, genom den gemensamma färgsättningen i grått, medan formspråket har klassicistisk grund med inslag av jugend. De mest påtagliga förändringarna efter 1916 har skett i långhusets västra travé, som 1943 omgestaltades till ett från kyrkorummet avskilt bårtrum och sedan 1978 utgör vapenhus med ingång i väster. Rummets golv av hyvlad kalksten och de enklare utformade dörrbladen är liksom korets golvbeläggning av samma typ och det 1970 tillkomna blockaltaret exempel på en modernare lågmäld restaureringsideologi som tydligt underordnar sig interiörens nygotiska karaktär. Mer framträdande modernistiska inslag återfinns i Jan Brazdas glasmålningar i korfönstren från 1958 samt i Torsten Leon-Nilsons orgelfasad från 1971. Den på senare år delvis frilagda medeltida norrportalen utgör ett pedagogiskt inslag kopplat till kyrkans äldsta historia.

Den medeltida dopfunten i sandsten är troligen samtida med kyrkan och har utöver sina konsthistoriska och hantverksmässiga värden ett särskilt kontinuitetsvärde för församlingen. Här har socknens invånare invigts i den kyrkliga gemenskapen i över 800 år. Liknande värden kan tillskrivas de äldre kyrkklockorna och predikstolen. Storklockans ursprungliga ålder är okänd men den omgöts 1735, samtidigt som den lillklocka som numera hänger i vapenhuset göts. Predikstolen från 1600-talet, möjligen utförd av den namnkunnige bildhuggaren Daniel Tommisen och i så fall mer troligt tillverkad under sent 1500-tal, är ett snideriarbete av hög kvalitet med betydande konsthistoriska och hantverksmässiga värden. Herrskapsdörrarna i långhusets främre bänkrader, vilka kan vara bevarade från en äldre bänkinredning, är tillsammans med minnestavlarna över de personer som vilar i gravkammaren under långhuset symboler för kyrkans tidigare patronatsförhållande till herrskapet på Rydsgårds gods.

Villie kyrkogårds äldsta delar närmast kyrkan är medeltida. De många utvidgningarna speglar liksom kyrkans om- och tillbyggnadshistoria en kraftig befolkningsökning under 1700- och 1800-tal. Inte minst gäller det i Villie socken framväxandet av stationssamhället Rydsgård efter anläggningen av järnvägen Malmö–Ystad 1874, vilket medförde att en ny kyrkogård anlades norr om bygatan. Gamla kyrkogården karaktäriseras i största utsträckning av kyrkogårdsidealerna under sent 1800-tal och tidigt 1900-tal, med högresta gravstenar på grusade gravplatser omgivna av lågt klippta häckar och mer sällan stenramar eller järnstaket. Här finns även ett antal

större familjegravar omgärdade av kedjor i stenpollare. Flera av dessa gravvårdar har konst- och kyrkogårdshistoriska värden kopplade till deras gestaltning. En stor del bär dessutom yrkestitlar, vilket har ett socialhistoriskt värde då de speglar socknens historia och utveckling. Utmed östra och västra gränserna har partier eller hela kvarter lagts igen som gräsytor och utmed östra muren står mer än hundra återgångna gravstenar samlade. Senare gravskick representeras av minneslund från 1994 och askgravplats från 2013.

Nya kyrkogården med rektangulär planform indelas av en grusad mittaxel. Den sydvästra delen som tagits i anspråk först har uteslutande grusade gravplatser omgärdade av lågt klippta häckar, medan den nordöstra, som till stora delar ännu inte tagits i bruk, domineras av gräsade ytor. Gravvårdarna är i största utsträckning lågt hållna, typiska för 1930-talet och framåt, men i den sydvästra delen finns flera inslag av större vårdar med klassicistiskt eller jugendinspirerat formspråk. Det arkitekturhistoriskt intressanta bårhuset från 1979 efter ritningar av Forsberg och Wikerstål arkitekter är tydligt inspirerat av Sigurd Lewerenz banbrytande blomsterkiosk på Östra kyrkogården i Malmö. Fasaderna har emellertid en mer traditionell behandling i slammat tegel än Lewerenz brutalistiska gestaltning med gjutna betongblock.

Att tänka på vid förvaltningen av kyrkoanläggningen

- Villie kyrkas exteriör karaktäriseras i allt väsentligt av 1891 års ombyggnad i ett arkitekturhistoriskt intressant eklektiskt formspråk. Även interiört är det sena 1800-talets kyrkobyggnadsideal dominerande. Detta bör beaktas vid alla eventuella förändringar i kyrkans exteriör, interiör eller närmiljö. Även små ingrepp kan påverka helhetsbilden.
- Långhusets medeltida murverk och valv har arkitektur- och byggnadsteknikhistoriska värden och bör behandlas med största varsamhet. Detsamma gäller den underliggande gravkammaren av okänd ålder.
- Villie kyrkas byggnadshistoria är inte fullständigt klarlagd. Byggnadsarkeologiska spår bör vid eventuella framtida förändringsarbeten dokumenteras och utredas för att komplettera historiken.
- Kyrkogårdarna bör förvaltas med fokus på att bevara dess nuvarande karaktärer.

Skydd m.m.

Kyrkan och kyrkogården skyddas som kyrkligt kulturminne enligt 4 kap. kulturmiljölagen.

Kyrkan och kyrkogården ligger inom registrerat fornlämningsområde Villie 20:1 som avser bytomten enligt karta från år 1800 och skyddas enligt 2 kap. kulturmiljölagen.

Källor och litteratur

Villie kyrka, Villie församling, Underhållsplan (2008-06-09), Ponnert Arkitekter AB, Degeberga/Lund.

Villie kyrkogård, Vård- och underhållsplan (2015), Barup & Edström Arkitektkontor AB, Malmö/Simrishamn.

Jansson, P., Ljunggren, L., *Villie kyrka – Antikvarisk medverkan 2014*, Regionmuseet i Skåne, 2015.

Ljunggren, L., *Villie kyrka – Antikvarisk medverkan 2015*, Regionmuseet i Skåne, 2016.

Skurups kommun. Bygga, bo & miljö. Översiktsplan: <https://www.skurup.se/oversiktsplan>, hämtad 2019-09-17.

Riksantikvarieämbetet. Fornsök: <https://app.raa.se/open/fornsok/lamning/7f1df009-baab-4944-b124-cf2280edf98e>, hämtad 2019-11-13.

Lantmäteriet. Historiska kartor: https://historiskakartor.lantmateriet.se/historiskakartor/show.html?showmap=true&archive=LMS&nbOfImages=13&sd_base=lms2&sd_ktun=4c4d535f4c3233312d33383a35&p=3, hämtad 2019-11-13.

Platsbesök 2019-09-11.

Övriga uppgifter

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning: Henrik Nilsson, byggnadsantikvarie

Kvalitetsgranskning: Max Laserna, byggnadsantikvarie

Inventeringsdatum: 2019-09-11.

Fältinventering: Max Laserna och Henrik Nilsson

Foto (där inte annat anges): Max Laserna och Henrik Nilsson

Layout: Henrik Nilsson

Färdigställd: 2019-11-15.